

УДК: 811.163.41”1847”

https://doi.org/10.18485/kij.2017.64.1_2.4

АЛЕКСАНДАР М. МИЛАНОВИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 12.03.2017.

Прихваћен: 15.04.2017.

ПРЕЛОМНА 1847. ГОДИНА: ДРУГАЧИЈИ ПОГЛЕД

У раду се анализирају и у одговарајући културолошки контекст смештају мање позната дела настала током 1847. године, која су непосредно или посредно учествовала у српским књижевнојезичким превирањима: часопис *Гласник Друштва српске словесности*, спев *Лазарица или бој на Косову између Срба и Турака, на Видов дан 1839. године* Јоксима Новића, *Новине читалишта београдског*, *Српска граматика* Илије Захаријевића и *Српска граматика* Јована Суботића.

Кључне речи: Гласник Друштва српске словесности, Јован Стерија Поповић, Јоксим Новић, Новине Читалишта београдског, Илија Захаријевић, Јован Суботић, Вук Караџић, стандардизација, кодификација, граматографија

1. При анализама промена *књижевнојезичке ситуације* код Срба у 19. веку неизоставно се истиче пресудни утицај дела објављених током 1847. године за победу Вукових и вуковских језичких начела.¹ Нема данас школског уџбеника српског језика за основну или средњу школу који макар не спомиње наслове следећих књига: *Песме* Бранка Радичевића, *Рат за српски језик и правопис* Ђуре Даничића, *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша и Вуков превод *Новог зајвета*.² Мање је у уџбеничкој литератури наглашаван Павићев став о 1847. као преломној години за победу *романтизма*, као нове стилске формације у српској књижевности, над *класицизмом*: „Обично се као година победе романтизма узима 1847. са стиховима Бранка Радичевића, са Вуковим *Новим зајветом*, са Његошевим *Горским вијенцем*, са Даничићевим *Ратом за српски језик и правопис*, са

* aleksandar.jus@gmail.com

¹ Уп. на пример читав зборник *Година 1847. у српској књижевности и култури : 150 година касније* (ур. Предраг Палавестра), Београд: САНУ, 1999.

² Уп. уџбенике, као и планове и програме, за 8. разред основне и 1. разред средње школе. И аутор овога рада сматрао је да средњошколци, којима је наменио кратак приручник, морају добро знати детаље о наведеним делима (Милановић 2010).

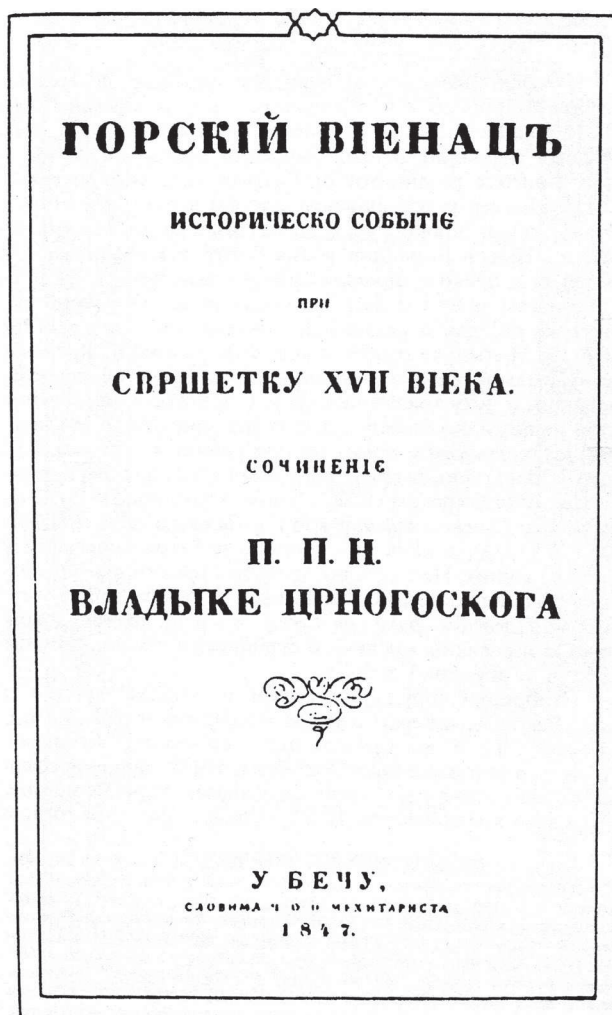
првом свеском *Гласника српске словесности* (које ће касније прерасти у Српску академију наука). Она једноремено обележава и гашење последњих одјека класицистичких и предромантичарских стилских покрета” (Павић 1979: 21).

Павић је, дакле, учио и истакао значајне корелације између књижевнојезичких и књижевних промена, односно потпуно потискивање дотрајалог и помало монотоног класицизма, чији је језички израз у српској култури првенствено подразумевао посрбљени славеносрпски језик, свежим и опојним романтизмом, који се у читавој Европи определио за стваралаштво на народном језику сходно својим поетичким премисама.³ Наведени Павићев цитат, међутим, пажњу привлачи због још једног разлога.

Нити научна нити стручна литература, наиме, нису више пажње посветили другим делима штампаним током ове преломне године, изузимајући рад Милке Ивић (1999: 45–52) у којем се анализира садржај прве свеске *Гласника Друштва српске словесности*, научног часописа који је издвојио и Павић. На основу постојеће литературе о 1847. у српској култури лако би се могао извући сасвим погрешан закључак да током ове године и није било других објављених дела која се непосредно или посредно могу довести у везу са победом вуковске концепције током „рата за српски језик и правопис”. Циљ овога рада стога ће бити да читаоце упозна и са појединим делима насталим у години неформалне Вукове победе која су директно или индиректно утицала на исход књижевнојезичких превирања.

2. Пре директног одговора на постављени проблем, осврнућемо се укратко и на питање шта бисмо могли знати више и боље о наведеним канонским делима из 1847. која региструју и наши уџбеници. Сматрамо да би заинтересоване – ученике, студенте и друге – ваљало више упознати са аутентичним Радичевићевим, Даничићевим, Његошевим и Вуковим *текстом*: његовом графијом, ортографијом, граматичким и лексичким карактеристикама, као и садржајем. На пример, неретко смо се сусретали са не малим изненађењем чак и високо образованих интелектуалаца при њиховом сусрету са оригиналним (тј. фототипским) издањем Његошевог *Горског вијенца*, односно са графијом и ортографијом у овом делу.

³ Више о Павићу као историчару књижевног језика в. у Милановић 2016.

Увиђање да је *Горски вијенац* штампан предвуковском тј. славеносрпском ћирилицом и тадашњим правописом битно мења и угао посматрања не само овог него и других Његошевих дела: сада се у њима лакше уочава и позиција аутора као свештеног лица, као и – с тим у вези – функција *лексичких славенизама* као значајног поетичког и језичког конститутивног елемента (Стијовић 1992) који није био у духу Вукове реформе.

3. За добро разумевање контекста у којем је дошло до великих културолошких промена ваљало би истовремено скренути пажњу и на књижевна дела, часописе, новине и граматике који су махом измицали истраживачкој пажњи

историчара књижевног језика. Због ограниченог обима овога рада, издвојићемо пет референци из 1847. године: *Гласник Друштва српске словесности, Лазарица или бој на Косову између Срба и Турака, на Видов дан 1839. године, од Јоксима Илијћа плем. Новића, Новине читалишта београдског, Српску граматику* Илије Захаријевића и *Српску граматику* Јована Суботића.

3. *Гласник Друштва српске словесности* сматра се првим српским научним часописом. Покренуло га је Друштво српске словесности, научна, културна и просветна институција коју су у Београду основали Атанасије Николић и Јован Стерија Поповић 1841. године (Грковић-Мејџор 2016, Вуксановић 2016). Из Друштва српске словесности развила се директно и Српска академија наука и уметности, која је стога управо прошле године прославила 175 година свога постојања. Кључни циљ Друштва, као и других српских институција насталих у 19. веку, био је нормирање и неговање српског језика. По Уставу Друштва, „поглавита цель овога друштва јест ображавање српскога језика и распрострањавање наука на српском језику” (Ивић М. 1997: 46), а посебно се истиче задатак у „образовању и усавершенствовану језика српско народног” (Перуничић 1973: 6). Јасмина Грковић-Мејџор (2016: 33–34) недавно нас је подсетила на помало заборављен, а јако важан културолошки податак: „Брига о језику, као основном оруђу културе, била је стожер рада Друштва, у чему се истицао управо Стерија.” Милка Ивић (1997: 45) добро је запазила како је први број *Гласника Друштва српске словесности*, који је покренут управо 1847. године, сведочанство о томе како је „у времену великих Вукових реформаторских подвига било међу Србима и таквих интелектуалаца који су умели да мимо Вука, па чак, у извесном смислу, и упркос њему, отворе неке нове видике на језичку проблематику”.

У почетку деловања Друштва, наиме, чланови су већином били заступници доситејевске концепције књижевног језика (Јован Хацић, Јован Стејић и др.), која је подразумевала народни језик у основици књижевног, нарочито у граматичкој равни, али истовремено и компликовану графију и ортографију из славеносрпског језика, као и лексичку наградњу базирану првенствено на славенизмима, лексемама из црквенословенског и руског језика.⁴ Стога се Друштво од почетка определило за славеносрпску (орто)графију, што се огледа и у *Гласнику*. Међутим, поштујући начело научне објективности, Друштво се трудило да чланови институције постану филолози и књижевници који су стварали и следили и другачије концепције српског књижевног (стандардног) језика, рачунајући и вуковску, па су чланови одмах или убрзо постали и Сима Милутиновић Сарајлија, Вук Караџић, Јернеј Копитар, Петар Петровић Његош, као и илирац Људевит Гај и други.

Јован Стерија Поповић, оснивач институције и типичан представник доситејевске струје „којој је он и духовно и филолошки припадао” (Грковић-Мејџор 2016: 34), покренуо је у Друштву питање стварања и стабилизације научних и

⁴ „Срж Друштва српске словесности сачињавали су људи у начелу врло склони Вуковим идејама о народном језику, али несклони да се, прихватајући народни језик, истовремено у потпуности одрекну нашег ‘словенског’ наслеђа” (Ивић М. 1997: 46).

стручних терминологија у будућем стандардном језику, што је било последица увида у постојеће терминолошко шаренило у многим научним дисциплинама (уп. Бјелаковић 2017, Ранђеловић 2016). Као резултат терминолошких напора у Друштву, у првој свесци *Гласника* Стерија је објавио мали терминолошки речник „Називословне речи израђене Друштвом српске словесности”, као и чланак „Разлози о називословним речма”.

Осим тога, својим трима прилозима у истој свесци истакао је Стерија и друга суштинска питања за функционисање модерног и функционалног стандардног језика: питање статуса лексичких *провинцијализама* („речи пределних”) у односу на стандардни лексикон или питања развоја лексикологије и лексикографије на примеру потребе за речником *синонима* („смислосрдног речника”). Стеријини прилози у првој свесци нашег првог научног часописа покренули су у српској филологији и питања природе језичких контаката и *србизама* у „влашком језику”, са преко 800 примера, који је писан на Вукову сугестију (Ивић М. 1997: 49), као и бројна питања етимологије српских речи, укључујући и речи *Срб*, *Србин*, *Србљин* (Грковић-Мејџор 2016: 36).

У таквом контексту, Вук Карацић се са својим сарадницима у Друштву показао више као рушитељ туђих идеја него као градитељ нових приступа: на седницама је успео да обустави централни пројекат институције – израду терминологија, уз образложење да чланови институције још увек не познају довољно српски језик. Нимало похвално Вук није писао ни о Стеријином раду о провинцијализмима.

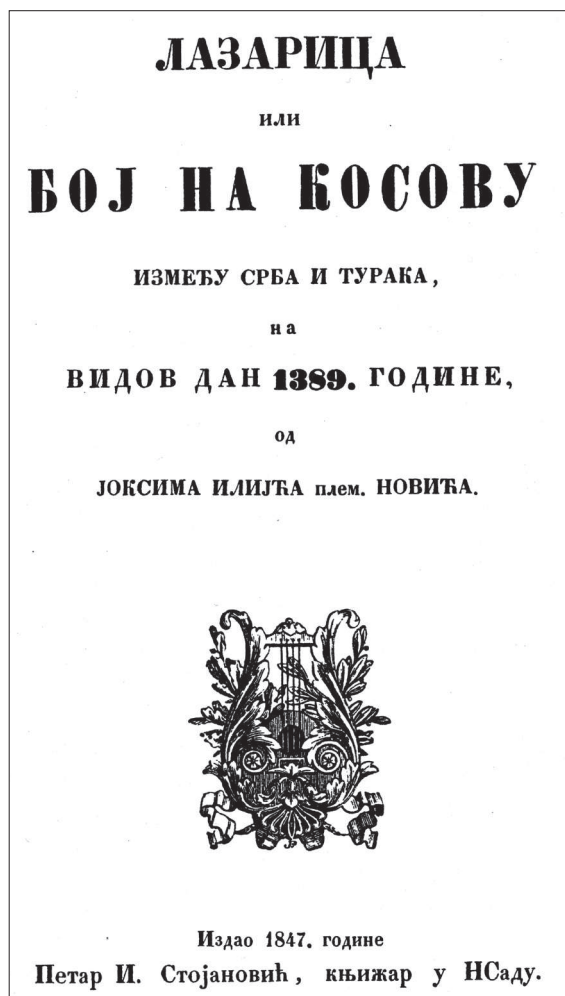
Најјаче упориште у Друштву Вуку је, наравно, временом постао нови члан, Ђуро Даничић, кога су већ сви дубоко научно уважавали и у оквиру институције и у целом славистичком свету. Даничићев утицај нарочито је ојачао након што је постао секретар Друштва (1857), а тиме је директно јачала и вуковска позиција у институцији. То се огледало и у промени приступа питањима писма и правописа, па је Друштво почело да интерну документацију (записнике и сл.) води Вуковом ћирилицом и ортографијом.

Године 1858, у време Даничићевог секретарисања, избио је сукоб између Друштва и Попечитељства просвештенија око ортографије у Друштву јер попечитељ није хтео да потпише дипломе Друштва намењене новим члановима. Дуготрајна преписка између двеју институција завршила се, показало се, коначном победом Друштва, али тек после престанка његовог рада (1868). Од Даничићевог времена у Друштву оно је „добило важну битку којом је утабало пут победе Вуковој језичкој реформи” (Крестић 2011: 28). Друштво је, дакле, суштински допринело укидању последње формалне забране на Вуков граfiјско-ортографски модел 1868. године.

4. *Лазарица или бој на Косову између Срба и Турака, на Видов дан 1839. године, од Јоксима Илијћа плем. Новића* несумњиво је била „најпопуларнија, то јест најчитанија српска књига у првој половини 19. века” (Милинчевић 1997: 120), што је податак који многе изненађује. Читаоце је привукла темом, сасвим видљивом из наслова, народним тј. фолклорним језиком којим је писана, течним десетерцима. О њеној читаности и новим издањима, нпр. онима из 1860. и 1882, пуно је података (Милинчевић 1997: 120, 133, 135). Наведене податке пра-

ти јасна паралела са најпознатијим делима српског романтизма: „Пријемом код читалаца и оновремених књижевних кругова, нарочито вуковски оријентисане школске омладине, *Лазарица* је увелико премашила *Горски вијенац* и Бранкове *Песме*” (Милинчевић 1997: 129). Исту паралелу направио је и Јован Деретић (2007: 597): „Његов косовски еп *Лазарица*, објављен славне 1847, популарношћу у свом времену надмашио је сва дела изишла те године.”

Велики значај има и недовољно истицан податак да је књига штампана Вуковом графицијом и ортографијом, што се сасвим уклапало у целовити концепт српског романтизма. Овако конципирано дело је, како у њему пише, „издао 1847. године Петар И. Стојановић, књижар у НСаду”, али је оно „наштампано у Сегедину код Јована Грина”.

Јоксим Новић Оточанин данас је сасвим заборављен писац, иако је написао и „низ других спегова о јунацима из националне историје” (Милинчевић 1997: 111), а потом и популарна прозна дела, исписана опет чистим вуковским језиком. Био је племић и авантуриста, склон мистификовању свога живота. По многим биографским детаљима, међутим, био је изразити вуковац. Вуку га је вукло и образовање: био је хердеровац, задојен немачким романтизмом током студија права у Бечу, као и филозофије у Јени, Гетингену и Халеу. Као типичан панслависта, пријатељевао је са словачким славистом Јаном Коларом, а одржавао је везе и са Словенцем Јернејем Копитаром, код кога је становао и хранио се у периоду 1824–1827. Осим са Вуком, састајао се и са Симом Милутиновићем Сарајлијом (Милинчевић 1997: 105, 109).

О тесној сарадњи са Вуком сведочи и њихова преписка, па тако у писму од 18. децембра 1835) Новић на самом почетку одређује и своју позицију и односу на већ чувеног реформатора: „Ваше славне заслуге, за наш кукавни Језик, тако ми на срцу леже, да сам не знам каквим би Вас дичнијим именом могао назвати, него нашим мудрим оцем. Увјерени будите да сам Ваш и срцем и душом послушни ђак и син” (Караџић 1989: 589). У истој писму образлаже и свој поглед на српски језик и његове дијалекте, без увиђања потребе за бржом кодификацијом: „Ја пишем и писаћу материним језиком, ја сам рођен у Крајини Рвацкој, у Оточком Регементу; како се онђе говори, онако ја пишем; а Сријемци и Бачвани нека пишу својим Диалектом, пак ћемо виђети чије се и коме боље уздопада; а ја једнако мислим да је правица онако писати, како *Народ* понајвише говори”.

И Вук је о Новићу писао похвално, како о његом језику („нека ћера тако како је почео (што се језика тиче). Кажите му, да га и Г. Копитар љубезно поздравља”) тако и о књижевном таленту, кроз констатацију да „може народ наш у њему добити знатнога Спегатеља” (Караџић 1989: 609). Већ из самога наведеног Новићевог писма лако се види да је он заиста писао чистим српским *народним језиком*, а његова вуковска оријентација огледа се и у податку да је заједно са Адамом Драгосављевићем сакупљао и народне речи које Вук 1818. није унео у *Српски рјечник*: „Сила ријечи имамо ја и Адам – готово четири иљаде – који је нејма у Вашим *Рјечнику*, зато Вас молим да не штампате прије Ваше сакупљене ријечи, док се нама не јавите, јер смо и ми ради наше Вам тамо у Беч по прилици пратити.”⁵ Чистим народним језиком писао је Новић и прозу (Милинчевић 1997: 111–112).

У *Лазарици*, најпознатијем делу, Новић у десетерцу, маниром народних гуслара, опева један од најзначајнијих догађаја из српске историје, пратећи основну линију косовског мита и опонашајући циклус из Вукове збирке.⁶ У жељи

⁵ На пословима допуњавања Вуковог *Српског рјечника* осим Б. Радичевића и Ђ. Даничића ангажовало се касније и читаво Друштво српске словесности, што сведочи да је овај речник широко перципиран као канонско, базично дело за лексикон српског стандардног језика.

⁶ „Зато ће из народне поезије узети и песнички слике и метар и, на жалост, прибећи ће простом опонашању народних гуслара, са скромним иновацијама” (Милинчевић 1997: 120).

да свој песнички израз што више приближи *фолклорном језику*, те да га с њим и изједначи, он је био спреман да поништи своје ауторско Ја, па је чак у писму од 25. јула 1844. предложио Вуку да *Лазарицу* унесе у своје народне песме: „Како сте на глас дали, да ћете другу књигу пјесама штампати, хтио сам тако писати и приупитати, би ли ви примили моју Лазарицу да њом довршите ту књигу? а дотјерао сам је да јој нећете никако забавити” (Карацић 1993: 193).

Упркос Вуковом изразито негативном ставу према граматичким облицима карактеристичним за војвођанске говоре, Новић у *Лазарици* активира и локализме типа *полазиду*, *хоћеду*, *газиду* (Милинчевић 1997: 127). Лексичку креативност и романтичарску склоност ка ковању *индивидуалних неологизама*, вероватно наслеђену од Симе Милутиновића Сарајлије, чији је поетички утицај очит, Новић је отелотворио у примерима који и данас наилазе на похвале: „Неки његови изрази су заиста сасвим особени и тешко би их било заменити одговарајућим, без прибегавања описном исказу, као у стиху: „Омладино, што си олошала”. На једном месту Новић каже за кнеза Милоша да ће по сваку цену урадити (нешто), „ма и своју *опаклио* душу”” (Милинчевић 1997: 127).

Свестан могуће неразумљивости значења појединих лексема, Новић је после стихова понудио читаоцима и „Толкованије неколико ријечи, које се у овој књизи налазе” (стр. 78–81). Речник је „протолковао коректор”, који је у књизи неименован, али нам је познато да је у питању Ђакон Димитрије Поповић. Међу протумаченим речима, а њих је 156, највише је турцизама, а неки међу њима били су и општепознати: „Џамија – турска црква.”

Најбољи начин да *Лазарицу* најпрецизније језичко-стилски и културолошки контекстуализујемо јесте навођење податка да су међу бројним претплатницима на *Лазарицу* само из Беча, показују „Имена Г. Г. пренумеранта” у књизи (стр. 83–96), били од угледних Срба и Вук Карацић, кнез Милош Обреновић, Алекса (Бранко) Радичевић и Ђорђије Поповић (Ђуро Даничић).⁷ У једном од најбољих историјских сведочанстава о значају 1847. године за српску културу, данас сасвим неоправдано потпуно заборављеним *Успоменама* Аце Поповића Зуба (1890, 1893), налази се и занимљив податак о пријему *Лазарице*, али и других дела вуковске оријентације, међу делом свештенства. Он, наиме, цитира речи поменутога Димитрија Поповића, тада студента у Сегедину и коректора књиге, који је по добијању Новићевог рукописа сазвао ванредну седницу Ћачке дружине, те после кратког увода о Даничићевом *Рату*, Бранку и Вуку поручио: „Господо моја, Вук и Даничић написаше правила српског језика; Бранкове песме изађоше – без сумње под њиховим руководством – чистим српским језиком; али овај досад непознати Јоксим Новић ухватио је српски језик за срце” (Поповић Зуб 2003: 24). Исти аутор пише у продужетку и о занимљивом феномену у тадашњој српској култури, којем је несумњиво допринео и Новићев језик: „И заиста, не верујем, да се кадгод то догодило, да је

⁷ „Ни на једну другу књигу није био такав састав претплатника свих врста занимања и из свих крајева” (Милинчевић 1997: 131).

која књига још у штампи, а да су јој већ сви садржај знали”. Све то је условило брзу и велику славу Новићевог дела.⁸ Овакав пријем утицао је и на тадашње књижевне критичаре, па је и А. Поповић Зуб (2003: 25) изнео сасвим неумерене судове да је *Лазарица* „савршен епос, којем равнога ни једна, ни старија ни млађа књижевност европска нема”, а да Јован Бошковић, познати представник тзв. „филолошке критике”, о њој може судити лоше једино зато што је није ни читао. Додајмо, коначно, да је *Лазарицу* у спеву „Безимена” славио и сам Бранко Радичевић (Милинчевић 1997: 130):

„Али тебе, ој Јоксима,
Споменути овде морам /.../
Твоја песма од Лазара
Такну срце сред недара.”

5. Новине *Читалишта београдског* још једно су сведочанство о развоју српских институција и њихове делатности. Београдско Читалиште основано је 2. јануара 1846, а први број његовог гласила појавио се 3. јануара 1847. Новине су излазиле током пуне две године петком, преносећи вести и указе из Србије и света, као и различите огласе и рекламе. Угашене су почетком 1849. године. И сама институција и њене новине биле су огледало српске културе: „Све што се у култури ондашње Србије догађало било је најпре размотрено у *Београдском читалишту*” (Нешић 2008). Иако је већи део новина био посвећен политичким питањима из земље и иностранства, постојала је и рубрика „Књижевност”, коју је уређивао доситејевац Стерија, као и рубрике „Театар” и „Позоришне вести”. Сарадници новина био је, између осталих, и Сима Милутиновић Сарајлија. Новине су редовно извештавале о новим књигама, као и месту где се могу набавити. О популарности новина сведочи податак да је максимални број претплатника на новине износио 1115, што је и за данашње услове велики број. Многе вести односиле су се на развој школа и библиотека у Србији.

⁸ „Нема тога бољега или лошијега ђака – који је онда био у Сегедину, а да није бар неколико пута *Лазарицу* од почетка до краја слушао читану или певану. Све је друго ишчезавало испред ње” (Поповић Зуб 2003: 24).

Новине читалишта београдског су и српска књижевнојезичка превирања сагледавале из доситејевске перспективе. Штампане су славеносрпском ћирилицом, правопис је био морфонолошки, а језик препун славенизма. Иако је 1847. година за српски књижевни језик била бурна и преломна, вести о Вуку и вуковцима, као и о објављеним делима, биле су у новинама ретке. Тако, на пример, у „Числу 14.“ од „4. Априлија. 1847.“ читамо: „Нђово Высокопреосвештенство Г. Владике Црногорскій, Петар Петровић, изволио є 10 комада свога најновијегъ стихотворногъ дѣла „Горскій Вѣнацъ” Књијници Читалишта нашегъ на даръ послати.” Стерија је критиковао Јоксима Новића што је у *Лазарици* употребио

превише турцизама, чак и оних које не срећемо у српској народној поезији (Милинчевић 1997: 127). Вуков рад готово је игнорисан, нигде није поменут у позитивном контексту: „Борба око Вукове реформе језика и правописа у *Новинама* није ни поменута, а такав став уредништва је истовремено и јасан став по овом питању” (Нешић 2008).

Уредник Петар Радосављевић, члан Друштва српске словесности и секретар Попечитељства просвештенија, следио је попут Стерије доситејевску линију, па су *Новине* у „Числу 8.” од 20. фебруара 1848. прештампаале интригантни Лазићев чланак из *Подунавке* у којем се аутор обрушио на Вуков превод *Новог завета*. Уредништво је овом тексту посветило обиман „Додатак к Новинама Читалишта београдског” на чак четири стране и тиме се активно укључило у „рат за српски језик и књижевност”. Василије Лазић је тврдио да је Вуков превод препун „ругобе и гада”: „Онъ нама преводи, и толкуе свете ствари речма најгаднијима, и, да по нѣму речемъ, поганима. Ёзикъ славенски треба да остане намъ свагда свети ёзикъ, како намъ є и био светъ за толике вѣкове.” Текст се завршава отвореном сумњом у Вукове добре намере: „Превара се починѣ сь малима стварма: најпре сь писменама, после сь ёзикомъ, па онда сь вѣромъ. На малу удицу и гљисту лове рибари велику рибу. Ловке, гвозђа, ступе, замке, мреже, яме, оружје, засѣде, све то крию, и покриваю ловци.”

6. Година 1847. била је значајна и за кодификацију српског језика, прецизније за српску граматику. После Вукове *Писменице српскога језика* (1814) и *Српске граматике* (1818) појавио се до преломне године читав низ граматика, углавном славеносрпских или рускословенских по свом духу. Аутори су били Павле Соларић, Димитрије Тирол, Георг Захаријадес, Милован Видаковић, Димитрије Милаковић, Јован Поповић и др. (Ивић П. 1998: 205). Током 1847. на различити начин су представљене још две граматике: Илије Захаријевића и Јована Суботића. Прва је и штампана, док је друга остала у рукопису, али су у њу увид имали – потврђују историјски извори – заинтересовани српски и хрватски језикословци.

7. Илија Захаријевић је рођен 1812. године недалеко од Ковина. Студије филозофије завршио је у Сегедину и Пешти. Био је педагог, управник гимназије и члан Друштва српске словесности. Поред *Српске граматике*, објавио је и песму и две басне у *Авали* Јована Филиповића, као и неколико пригодних песама у листовима *Подунавка* и *Пештанско-будимски скоротеча*. Као и многи српски интелектуалци, учествовао је у револуционарном Српском народном покрету (1848/1849), после којег се није враћао у Београд. Остатак живота провео је у Новом Саду, где је и умро 1853. године.

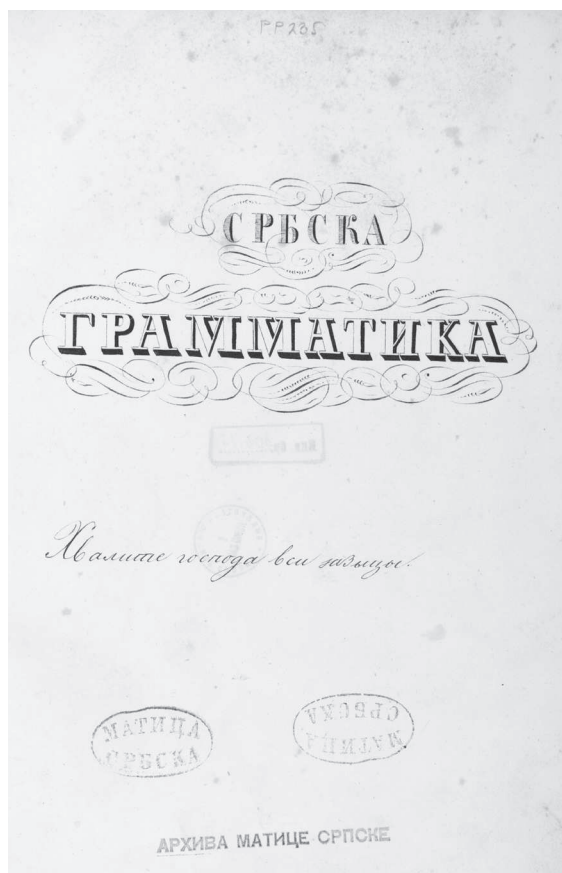
Захаријевићева грамика писана је добрим делом у духу постојећих славеносрпских тј. доситејевских граматика, нарочито на плану лингвистичке терминологије која махом подразумева славенизме, као и на плану традиционалне методологије. Процес посрбљавања израза, међутим, вез је снажно захватио Захаријевићево дело, па је у њој углавном и описан српски народни језик. Његова

Србска граматика зато је једно од граматичких дела која „сведоче о културном напретку средине и о томе да се књижевни језик и ван круга вуковаца све више ослобађао рускословенског наноса” (Ивић П. 1998: 206).

8. Дело Јована Суботића истоименог наслова, *Србска граматика*, потврда је да је аутор – познати српски књижевник, научник, политичар и публициста – био заступник компромисног става у сукобу доситејеваца и вуковаца. Објавио је више значајних радова који су битно мењали статус народне књижевности у српској култури. Посебан допринос филологији дао је књигом *Наука о србскомъ стихотворенију* из 1845. Као истакнути члан Матице српске, био је толерантан, па и благонаклон, према појединим сегментима Вукове реформе, пре свега реформе писма и правописа. Мало је познато да је као цензор одобрио штампање Даничићевог *Рата за српски језик и правопис*. Поднео је оставку на престижно место уредника Матичиног *Српског летописа*, најпрестижнијег књижевног часописа, не слажући се са одлуком о забрани објављивања радова написаних Вуковом ћирилицом, која је била последица завештања Саве Текелије. И сам Вук био је изненађен колико је Суботић као истакнути „Матичар” похвално о њему писао у чланку „Нјке черте изъ повѣстнице сербскогъ књижества”, објављеном 1846. године у *Српском летопису* бр. 74.

И Суботићева *Србска граматика* написана је током 1845–1846. за Матицу српску, тј. као реаговање на њен конкурс. Резултати конкурса објављени су 1847, а трочлана комисија са Павелом Јозефом Шафариком, једним од најуваженијих светских слависта, прогласила је Суботићеву граматiku најбољом. Граматика је написана модификованом Вуковом ћирилицом: у њој је свих 30 данашњих слова, али је као 31. додато слово јат, које аутор пише у етимолошком тј. историјском положају.⁹

⁹ Управо је избор Вукове ћирилице био кључни разлог за необјављивање Суботићеве граматике у Матици српској. Граматика је остала у рукопису до данас, а Матица српска ради на њеном приређивању за штампу.

Суботићев рукопис је неуобичајено обиман за тадашње српске граматике и има чак 458 густо исписаних страна, са 401 параграфом. Структура ове граматике сасвим је уобичајена и подређена тадашњем поимању граматичке науке:

И по овом наука о језику има IV. части: у првој има радити о звукovima; у другој о рѣчима; у трећој о начинма, како се рѣчи у говор скончавају; Нѣки узимају науку о том, како треба језик писати, за особиту част Граматике, но нама се за боље свидило, исту за особиту част науке о звуковима узети, с којом је по самој природи тѣсно скопчана, као што ће се то на свом мѣсту видити (Суботић 1847: 18).

Садржај рукописа, дакле, вођен је овом теоријском поставком, и чине га четири целине: „Увод” (1–16); „Част прва. Наука о звуковима” (17–70); „Част друга. Наука о Рѣчима” (73–353) и „Част трећа. Наука о Слововима” (354–458). Посебан напредак учињен је на плану описа српског *народног језика* у граматичици. Из описа морфологије и творбе речи видљиво је да је и Суботић прихватио концеп-

цију са народним језиком у основици стандардног језика, али и са очуваним неопходним славенизмима у вишој лексици. То, уосталом, потврђује и Суботићев метајезик у граматици, у којем се славенизми не појављују само у функцији граматичких термина.

Суботић је под *српским језиком* у ширем смислу подразумевао језик Срба, Хрвата и Словенаца, а у ужем смислу језик свих штокаваца. Друго схватање било је блиско не само Вуковом, него и мишљењу тадашње славистике. Суботић се, уосталом, при писању граматике највише угледао на ставове чувеног слависте Јозефа Добровског, што су чинили и други јужнословенски граматичари, али и на мишљења Александра Христифоровича Востокова и Павела Јозефа Шафарика. Често је полемисао са ставовима других граматичара, па и са Вуковим – али нигде га не помињући именом. У свом граматичком методу при опису и закључцима неретко је посезао и за историјом језика, тј. српским историјским споменицима (Грицкат 1980).

Попут других граматичара, и Суботић се дописивао са Вуком, а заједно су били и чланови Друштва српске словесности. Суботићева граматика најбоље је сведочанство да се и Матица српска током преломне године значајно приближила Вуковим ставовима, али не сасвим. Било је неопходно да протекну још многе године да и тадашња најзначајнија српска културна, научна и просветна институција прихвате Вукову ћирилицу и правопис.

9. Вукова реформа, која је почела још 1814. а прави замах добила 1818, током 1847. године добила је незваничну потврду у делима добро познатим сваком просечно образованом грађанину данашње Србије. Током само једне године многе књижевнोजезичке, књижевне и културне матрице бурно су се смениле, условљавајући најдиректније и физиономију савремене српске културе. Стога би преломну 1847. и даље требало детаљно проучавати, не ограничавајући се само на Радичевићев, Даничићев, Његошев и Вуков опус.

ЛИТЕРАТУРА

Бјелаковић 2016: Исидора Бјелаковић, „Језикословци и њихове писменице (структура граматичких приручника 'српског' језика у XIX веку”, у: *Теме језикословне у србистици : зборник у част Љиљани Суботић* (ур. Ј. Дражић, И. Бјелаковић и Д. Средојевић), Нови Сад, 55–67.

Бјелаковић 2017: Исидора Бјелаковић, *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*, Нови Сад: Два пера.

Вуксановић 2016: Миро Вуксановић, „Детаљи за аутопортрет Атанасија Николића”, у: *Оснивачи Друштва српске словесности : у част Јовану Стерији*

Поповићу и Атанасију Стојковићу (ур. М. Вуксановић), Београд: Српска академија наука и уметности, 41–48.

Грицкат 1980: Ирена Грицкат, „Јован Суботић као граматичар”, *Наш језик*, XXIV/3, Београд, 95–106.

Грковић-Мејџор 2016: Јасмина Грковић-Мејџор, „Родољубни живот Јована Стерије Поповића”, у: *Оснивачи Друштва српске словесности : у част Јовану Стерији Поповићу и Атанасију Стојковићу* (ур. М. Вуксановић), Београд: Српска академија наука и уметности, 29–37.

Деретић 2007: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Sezam book.

Ивић М. 1999: Милка Ивић, „Прва свеска *Гласника* Друштва српске словесности”, у: *Година 1847. у српској књижевности и култури : 150 година касније* (ур. Предраг Палавестра), Београд: САНУ, 45–52.

Ивић П. 1998: Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.

Јовановић 2002: Мирослав Јовановић, *Језик и друштвена историја*, Београд: Стубови културе.

Караџић 1989: Вук Караџић, *Преписка V*, 1833–1836, Сабрана дела Вука Караџића, књига 24 (прир. Г. Добрашиновић са сарадницима), Београд: Просвета.

Караџић 1993: Вук Караџић, *Преписка VII*, 1843–1847, Сабрана дела Вука Караџића, књига 26 (прир. Г. Добрашиновић са сарадницима), Београд: Просвета.

Милановић 2010: Александар Милановић, *Кратка историја српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Милановић 2016: Александар Милановић, „Милорад Павић као историчар српског књижевног језика”, у: *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију : Зборник у част Љиљани Суботић* (ур. И. Бјелаковић, Ј. Дражић и Д. Средојевић), Нови Сад, 143–158.

Милинчевић 1997: Васо Милинчевић, „Јоксим Новић Оточанин и његова „Лазарица””, у: Јоксим Новић, *Лазарица или бој на Косову*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 99–141.

Нешић 2008: Станиша Нешић, „Новине Читалишта београдског”, у: *Новине Читалишта београдског: 1 / 3 јануар 1847. – 2 / 14 јануар 1849.* (ур. Станиша Нешић), Београд: Библиотека града Београда.

Павић 1979: Милорад Павић, *Историја српске књижевности класицизма и предромантизма: Класицизам*, Београд: Полит.

Перуничкић 1973: Бранко Перуничкић, *Друштво српске словесности 1841–1864*, Београд [рукопис].

Поповић Зуб 2003: Аца Поповић Зуб, *Успомене*, Нови Сад: Градска библиотека – Ogrheus.

Ранђеловић 2016: Ана Ранђеловић, *Језикословна терминологија код Срба*, Београд: необјављени рукопис докторске дисертације.

Aleksandar M. Milanović

THE DECISIVE YEAR 1847: A DIFFERENT PERSPECTIVE

Summary

The paper discusses and culturally contextualises less known works written in 1847, which directly or indirectly influenced Serbian standard language disputes: the journal *Messenger of the Society of Serbian Letters*, Joksim Nović's epic *Lazarica or the Battle of Kosovo between the Serbs and the Turks, on St Vitus' Day 1389*, the *Belgrade Reading Room Newspaper*, Ilija Zaharijević's *Serbian Grammar* and Jovan Subotić's *Serbian Grammar*.

Keywords: Messenger of the Society of Serbian Letters, Jovan Sterija Popović, Joksim Nović, Belgrade Reading Room Newspaper, Ilija Zaharijević, Jovan Subotić, Vuk Karadžić, standardisation, codification, grammatography